

М. Кушніренко

УРБАНІЗАЦІЯ ТА ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК МІСЬКИХ АГЛОМЕРАЦІЙ

Урбанізація — це невід’ємна частина єдиного соціально-історичного процесу розвитку людства, за якого процес інтенсифікації спілкування та концентрації людей відбувається в містах-центрах. Тому урбанізація є найважливішим фактором, що визначає характер розселення та структуру мережі населених міст. Урбанізацію можна розглядати як процес підвищення значення міст в житті тієї чи іншої країни. Показники розвитку міст свідчать, що наш світ стає все більш урбанізованим. Так, наприклад, коли в 1800 р. в містах з чисельністю населення більш як 20 тис. осіб проживало 2,4 % населення світу, а в 1900 р. — приблизно 9 %, то тепер в них зосереджено більш ніж 40 % жителів Землі. Міське населення зростає значно швидше, ніж сільське, до того ж різниця в темпах їхнього зростання збільшується.

Згідно з прогнозами до 2015 р. в містах буде зосереджено близько половини населення світу, тобто більше, ніж все населення планети в 1960 р.

Однією з характерних рис сучасного етапу урбанізації є подальше зростання ролі великих й особливо найбільших міст в просторовій організації розселення і виробництва, в галузевій та територіальній структурі господарства. Про це свідчать дані щодо кількості великих міст з чисельністю населення понад 100 тис. осіб та міст-мільйонників. Так, в 1800 р. на планеті було 65 великих міст і жодного міста з населенням понад мільйон осіб. Через сто років кількість великих міст перевищувала 300, в середині ХХ ст. вона сягнула 1000, а наприкінці ХХ ст. збільшилась до півтори тисячі. При цьому темпи зростання населення великих міст, коли їх розглядати не в адміністративних (юридичних), а у фактичних (географічних) межах разом з приміськими зонами, є помітно вищими, ніж темпи зростання всього міського населення, не кажучи вже про населення загалом. Отже, структура мережі міст швидко змінюється на користь великих міст.

Кінець ХХ — початок ХХІ століття ознаменувалися швидкими темпами зростання міст-мільйонників. Якщо в середині ХІХ ст. їх було тільки чотири, в 1900 р. — 12, у 1920 р. — 25, в 1950 р. — майже 90, то у 2000 р. кількість таких міст сягнула 400, в них проживає чверть населення планети. Якщо в 1980 році було лише 26 міст з чисельністю населення понад п’ять мільйонів чоловік, то наприкінці ХХ ст. кількість таких міст становила близько 60. Очолює цей список Мехіко (31 млн), далі йдуть: Чунцін (31,3 млн), Сан-Пауло (25, 8 млн), Токіо (24,2 млн), Нью-Йорк (22,8 млн), Шанхай (17,11 млн), Пекін (14,56 млн) [1–3].

Таким чином, у другій половині ХХ століття збільшення чисельності міського населення відбувалося перш за все в розвинутих країнах (з 50-х років), а на початку ХХІ століття — і в країнах, що розвиваються.

Подальша концентрація населення в містах зумовлена складним комплексом соціально-економічних та природно-історичних чинників. На різних шляхах розвитку на перший план виступають різні сполучення цих факторів, що визна-

чають як кількісні, так і якісні показники урбанізації, розміри і структуру міської мережі.

Урбанізація як історичний процес стає головним чинником економічного розвитку суспільства, а міста — центрами (полюсами) просторового каркасу урбанізації. Основними передумовами урбанізації є поглиблення територіального розподілу праці, інтенсивна індустріалізація міст та розвиток їхніх культурних і політичних функцій.

Стрімкі темпи урбанізації і швидке зростання її масштабів становлять одну з помітних особливостей розвитку сучасного світу. Цей процес, раніше притаманний промислово розвинутих країнам, нині набув глобального характеру.

Для просторового розвитку урбанізації характерні перетворення мережі міських поселень в урбанізовані території, залучення нових територій у сферу впливу міст, розширення ареалів урбанізованого середовища.

У таких умовах проблема міст стає найбільш складною і важливою проблемою сучасності. Швидке зростання кількості міст, формування міських агломерацій, мегаполісів, розвиток надзвичайно складних форм міського розселення розглядаються як певного роду «урбаністична революція», феномен ХХ століття.

Прискорення темпів урбанізації в минулому столітті зумовило формування найбільших міських агломерацій світу, найнижчий рівень чисельності населення яких становить 10 млн чол., а їхнє територіальне об'єднання — утворення найбільших мегаполісів. Наприклад, у США: Бостон — Вашингтон (територія — 150 тис. км², населення близько 40 млн чол.); Чикаго — Пітсбург; Сан-Франциско — Сан-Дієго. У Японії: Токіо — Йокогама — Кіото — Нагоя — Осака — Кобе, де проживає 60 млн людей. У Німеччині: Кельн — Дюссельдорф — Рурський басейн, у Великій Британії — «Мідленд» (Ліверпуль — Манчестер — Бірмінгем) — обидва мають 10–15 млн жителів. У Канаді — мегаполіс Великих Озер. Лише в одній з ланок цього мегаполіса — Віндзорі-Квебеку, територія якого становить 172,8 тис. км², живе близько 15 млн чол.

Характерним прикладом просторової урбанізації приморських територій є середземноморський мегаполіс, який сформувався на морському узбережжі таких країн, як Іспанія, Франція та Італія. Чисельність населення цього транснаціонального мегаполіса становить понад 25 млн чоловік. До рейнського мегаполіса належать міста Німеччини, Нідерландів, Бельгії у нижній та середній течіях Рейну [4, 5].

Разом з тим формування міських агломерацій та мегаполісів супроводжується глибокими структурними зрушеннями в екології, економіці, соціальному житті, координації управління їхнім територіальним розвитком.

За інформацією ООН, чисельність міського населення світу щодня збільшується на 300 тис. осіб. Таким чином, на початку 2030–2040 рр. в містах буде сконцентровано майже дві третини населення світу, що дозволяє назвати майбутнє тисячоліття «тисячоліттям міст».

Якщо у ХХ ст. найбільші міста були полюсами прогресу, індустріального розвитку, найважливішими економічними та політичними центрами, то на сучасному етапі більшість мегаполісів розміщується в країнах, що розвиваються, і не можуть впоратися з проблемами, викликаними перенаселенням: браком питної води та електроенергії, забрудненням навколишнього середовища, горами сміття, щоденними «пробками» на дорогах та неспроможністю налагодити нормальну роботу

транспорту. Усі системи життєзабезпечення цих міст не розраховані на такий приріст населення. Проблеми стрімко зростають, як і чисельність населення. Подібні мегаполіси розростаються без будь-якого контролю за цим процесом. Але навіть такі мегаполіси, як Лагос, Карачі, Джакарта, Калькутта, Бомбей, що тиражують бідність, видаються «землею обітованою» для сільського населення своїх країн, яке потерпає від засух, повеней, виснажливої праці та злиднів. Незважаючи на це, мегаполіси дають надію мільйонам людей переїхати до міста, що означає зробити крок назустріч щасливому випадку, хоча мрії, як правило, розбиваються, а нещастя переслідують чужака невідступно, як тінь. Місто стає для нього «світочем надії», та найчастіше — «берегом утопії». Замість трампліна для тих, хто «мріяв вибитися в люди», мегаполіси перетворюються в останній «хоспіс» для тих, хто зазнав поразки, скотився на дно суспільства, не має свого житла, налагодженого домашнього господарства, родини. Як наслідок, безпросвітна бідність стає зворотним боком урбанізації. За даними ООН, близько мільярда осіб нині живе в нетрях, а в недалекому майбутньому таких буде вже 1,5 мільярда. Американські соціологи прогнозують, що невдовзі ми будемо жити на «планеті нетрів».

Таким чином, сучасна урбанізація, яка посилює і примножує передумови концентрації населення в найбільших містах, тісно пов'язана з науково-технічним прогресом. Ці групи міст, поширюючи свою містоутворювальну базу, розвиваються на основі складного сполучення функцій районів, зон впливу і самих міст, формують сприятливе середовище для інтенсифікації спілкування між людьми, для інтеграції різноманітних видів людської діяльності, для розвитку творчих занять.

Феномен урбанізації — одна з надзвичайних особливостей сучасної цивілізації. Важливою рисою теперішнього постіндустріального розвитку є формування мегаполісів — поєднань декількох агломерацій в єдиний простір. Це зумовлюється розподілом функцій між містами, інтенсифікацією транспортних зв'язків, координацією різноманітних інтересів між регіонами та містами, що належать до зони впливу подібних утворень. Саме мегаполіси є центрами постіндустріального виробництва, тільки масштабні урбанізовані території можуть забезпечити концентрацію владних органів, інфраструктур й ідей.

На сучасному етапі можна визначити три вузли розвитку мегаполісів, котрі відрізняються економіко-господарською спеціалізацією, характерними видами діяльності, організацією міського простору відповідно до цієї діяльності [6, 7, 8].

У Європі таким мегаурбанізованим вузлом є так зване «ядро Євросоюзу» — регіон, який включає Лондон, Париж, Женеву, Мілан, Мюнхен, Гамбург. На цьому високоурбанізованому просторі, до якого входить 20 % території ЄС, живе 40 % населення і виробляється майже 50 % ВВП Європи. Цей регіон вирізняється потужними механізмами, що регулюють підприємницьку діяльність та управляють ринком робочої сили, двосторонніми напрямками в менеджменті і стабільними соціальними гарантіями.

У США основна економічна діяльність також концентрується на декількох урбанізованих просторах. Визначають чотири таких зони:

— декілька мегаполісів, що сформували урбанізований простір від Бостона до Атланти;

— район Медісон — Чикаго — Детройт — Спрингфілд (мегаполіс Великих Озер);

- мегаполіс у трикутнику Остін — Даллас — Х'юстон;
- мегаполіс вздовж Західного узбережжя від Сіетла до Лос-Анджелеса.

Ці території виробляють найбільший ВВП на душу населення в США, там розміщуються основні інноваційні і фінансові центри, а також «фабрики ідей». Цей регіон характеризується сильним акцентом на індивідуальній підприємницькій діяльності, свободою конкуренції та нерегульованим ринком робочої сили.

В Азійсько-Тихоокеанському регіоні розвиваються три величезних, безпрецедентних за швидкістю та результатами поліцентричних урбанізованих вузла:

- національна вісь розвитку Японії, яка об'єднує найбільші агломерації країни: Токіо — Осака — Кіото,
- Сінгапур — Бангкок — Сеул;
- приморські агломерації Китаю: Гонконг — Шанхай — Нанкін; Пекін — Таньцзинь — Таншань.

Цей регіон, де проживатиме до сотні мільйонів людей, характеризується адаптивним підходом до розвитку, принципом конкуренції, цілеспрямованою урбанізацією, розвитком економіки. Міста регіону ще не мають чітко визначеної спеціалізації, акумулюють у собі максимально велику кількість видів діяльності. Такі міста часто слугують тільки цілям державного будівництва. Азійська модель мегаполіса позначена низькими державними витратами відносно ВВП, слабким соціальним забезпеченням, опорою на сімейні зв'язки та підтримку, наявністю консенсусу та діалогу в процесі ухвалення рішень між представниками економічної та політичної сфер, а також корпоративним менеджментом, націленим на підвищення якості кінцевого продукту.

Великого значення у формуванні трьох «мегаурбаністичних» вузлів світу набувають міста-центри, в яких ухвалюються економічні та політичні рішення, важливі для всіх країн світу. Потреба в таких містах-центрах пов'язана із структурою та особливостями функціонування світової геоekonomіки — «eкономіки корпорацій». Такі центри спеціалізуються винятково на обслуговуванні глобальних функцій світової eкономіки і політики, тобто змінюють свої зовнішні та внутрішні функції, а також внутрішню структуру під це завдання. У світі виник новий ринок конкуренції поміж міськими поселеннями за обслуговування глобальних функцій світової геоekonomіки або за розподіл між собою глобальних функцій різного рівня. Таким чином, в ієрархії міст з'явився новий тип міських поселень — глобальні, або світові, міста. Термін «світове (або глобальне) місто» дістав наукове визнання після публікації в 1966 р. праці П. Холла «Світові міста». Цим терміном нині позначають міста, де зосереджено непропорційно високий відсоток економічних і політичних інституцій, здатних ухвалювати вагомі для всього світу або великих регіонів рішення. Завдяки подальшим науковим дослідженням в цій галузі і працям таких авторів, як Фридман, Сассен, П. Холл, Біверсток, Сміт, Тейлор та інші, розроблено класифікацію глобальних міст, у якій визначено чотири їх категорії відповідно до ролі в глобальній мережі передових бізнес-послуг (бухгалтерський облік, реклама, банківська справа, фінанси і право). Усі чотири категорії глобальних міст та міст, що мають ознаки формування світових міст, розподілено на 12 ієрархічних рівнів. За цією класифікацією, на території пострадянських країн визначена в другій (бета) категорії на 7-му ієрархічному рівні Москва з чисельністю населення 12 млн осіб, у групі D₂ (з деякими

ознаками світових міст) — Київ, а в групі Д₃ (з мінімальними ознаками світових міст) — Санкт-Петербург і Ташкент.

Для створення в Росії сталого постіндустріального суспільства своєчасним є формування мегаполіса Москва — Санкт-Петербург. Нині Москва і Санкт-Петербург розвиваються як незалежні моноцентричні агломерації. Між ними існують достатньо інтенсивні транспортний та інформаційний зв'язки, які в майбутньому будуть тільки міцнішати. При цьому зв'язок Санкт-Петербурга з містами Євросоюзу, а Москви — зі світовими містами буде тільки дедалі поглиблюватись [9].

Москва, безумовно, є глобальним містом з усіма його перевагами та недоліками. У ній активно формується центральний діловий район. Місто потребує значної кількості кваліфікованої і некваліфікованої робочої сили і є при цьому центром соціокультурної переробки.

Московська агломерація як геосоціосистема вже нині — безумовний центр фінансових, банківських та медійних послуг Росії. У ній зростає потреба в освітніх послугах і разом з тим знижується значення університетського навчання. Вона потерпає від транспортного перевантаження, що є характерною рисою світового міста. Значну роль в житті Москви відіграють її столичні функції та процеси, що їх забезпечують.

Санкт-Петербург являє собою типове європейське місто, особливістю якого є його історичне ядро, де зосереджена культурна спадщина міста — музеї, театри, культові споруди, пам'ятки архітектури, історії, містобудування.

Формування мегаполіса Москва — Санкт-Петербург засновано на розподілі світових функцій між цими двома глобальними центрами. З Москви будуть винесені ті геоелементні спеціалізації, які суперечать її статусу світового міста-столиці. Це перш за все промисловість, сфера різноманітних послуг, освіта, логістика, інноватика. Санкт-Петербург буде розвиватися як центр інноваційних та освітніх процесів не тільки в Росії, а й у мережі прибалтійських міст. Такий обмін спеціалізаціями та взаємодоповнювальний взаємозв'язок зумовить синергетичний вплив на гармонійний розвиток обох міст, розвиток територій між двома містами —центрами агломерацій, сприятиме появі нових ресурсів та нових спеціалізацій.

Упродовж останніх п'ятих років відчуваються значні зусилля російської влади передати Санкт-Петербургу деякі глобальні функції Москви — у фінансовій, міжнародній, адміністративно-управлінській діяльності. Це знайшло своє підтвердження в «Стратегічному плані Санкт-Петербурга» (1998—2000), в якому слід розглядати «формирование Санкт-Петербурга как интегрированного в российскую и мировую экономику многофункционального города, обеспечивающего высокое качество среды жизнедеятельности и производства, в качестве главного российского контактного центра региона Балтийского моря и Северо-Запада России».

Разом з тим порівняльний аналіз темпів урбанізації свідчить, що вони багато в чому залежать від культурного та економічного розмаїття міст та регіонів і нарошуються в різні часові періоди.

Так, наприклад, у процесі урбанізації України можна виокремити такі характерні періоди:

1920–1930 рр. — індустріалізація виробництва в цей період прискорила темпи міграції сільського населення до міст. Тому вже на початку 40-х років у містах

проживало 14 млн осіб — більш як третина населення України. Соціалістичні ідеї урбаністів та дезурбаністів позначилися на практиці міського та регіонального планування на території України. Цьому періоду притаманний попит на нові радикальні форми «соціалістичного розселення».

1950–1990 рр. характеризуються найвищими темпами урбанізації. У цей період відбувалося непинне зростання загальної чисельності населення країни (з 36,3 до 51,8 млн чол.). Більш інтенсивно зростала чисельність міського населення (з 12,8 до 34,8 млн чол.), що свідчить про сталу тенденцію до підвищення рівня урбанізації. Простеживши, як відбувався розвиток мережі міст, можна дійти висновку про загальну тенденцію — так звану централізацію міського населення, тобто розміщення його у дедалі більшій кількості великих і найбільших міст. Так, за 40 років кількість міст різних груп, більших за 50 тис. чол., зросла майже удвічі.

Найінтенсивніше зростала чисельність населення найбільших міст (з 1,10 млн чол. у 1960 р. до 7,67 млн — в 1990 р.). Помітне збільшення чисельності жителів відбувалося також в мережі з населенням 50–500 тис. чол.

Динаміка урбанізації в Україні була пов'язана зі значним підвищенням ролі великих міст у структурі розселення. У 1996 р. 57,5 % міських жителів (39 % загального населення країни) мешкало у містах з чисельністю населення понад 100 тис. осіб.

Завдяки різноманітним природним умовам, тривалому процесу територіального розподілу праці в Україні поступово склалися групові (агломераційні) види та форми розселення, які стали об'єктами дослідження та проектування. Значна увага приділялася просторовій інтерпретації процесів агломерування поселень та класифікації просторових форм групового розселення. Саме в цей період були визначені основні моно- та поліцентричні агломерації країни [2, 4, 10].

Процес урбанізації на території України сягнув своєї зрілості, коли в мережі міст була зафіксована їхня концентрація й агломерування та намітилися районоформувальні функції міст.

У сучасний період (кінець ХХ ст. — початок ХХІ ст.) в структурі населення України відбулися значні зміни. Чисельність населення зменшилась на 3,7 млн осіб. Кількість міського населення (за результатами перепису) становить 32 574 тис. осіб, або 67, 2 %. Порівняно з 1989 р. міське населення зменшилось на 20 млн осіб, а з 1991 р. — на 2,8 млн осіб. Таким чином, за останнє десятиріччя минулого століття відбулося зниження багатьох кількісних показників суспільного розвитку. Про це свідчить і деяке зменшення чисельності населення в Україні, зокрема міського, і навіть зменшення обсягу державного житлового фонду, хоча до 1990 р. він збільшувався. Однак ці прояви мають тимчасовий характер і не вказують на зворотність зазначених вище тенденцій урбанізації і централізації міського населення, що стосуються передумов розвитку мережі міських поселень на території України.

Рівень урбанізації в Україні в 2001 р. становив 67,2 %, отже, Україна є доволі високоурбанізованою державою. За чисельністю населення міст-мільйонників Україна серед країн Західної та Центральної Європи поступається лише Федеративній Республіці Німеччини. До того ж майже половина (47 %) міського населення України проживає в 17 міських агломераціях.

У сучасних умовах формується нове бачення пріоритетів соціально-економічного розвитку України. Тому першочерговим завданням містобудування є спри-

яння матеріально-просторовій реалізації цих пріоритетів. Тепер не можна не звертати уваги на тісний зв'язок соціальних, екологічних, економічних питань, що реалізуються в просторі, не можна проектувати міста-центри агломерацій лише в їхніх адміністративних межах, а потрібно законодавчо визначити та затвердити межі найбільших агломерацій України, як це зроблено в США (SMA), в Польщі, аби ці території стали об'єктами містобудівної статистики [2, 3, 11].

Новітньому періоду розвитку України як суверенної держави притаманні значні політичні та соціально-економічні перетворення. Впроваджуються демократичні форми правління і ринкові відносини, які формують нове суспільне бачення і відповідне йому містобудівне мислення. За таких умов виникає потреба в теоретичному обґрунтуванні містобудівної політики, націленої на сталий просторовий розвиток міських агломерацій і регіонів, зважаючи на наслідки минулого періоду, а також сучасні й майбутні проблеми.

У «Програмі дій. Порядку денному на XXI століття» та в документах за підсумками Всесвітньої зустрічі зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002) головними завданнями й основними потребами сталого просторового розвитку визнано викорінення злиднів, зміна моделей виробництва й споживання, а також збереження й раціональне використання природної ресурсної бази економічного та соціального розвитку. Усе це спрямовується на інтеграцію трьох взаємодоповнюваних компонентів, чи аспектів, просторового розвитку міських агломерацій — економічного й соціального розвитку й охорони навколишнього середовища [12].

Важливо звернути увагу на те, що основу сталого розвитку на національному рівні становлять продумана екологічна та економічна політика, демократичні інститути, які відповідають потребам людей, правопорядок, заходи боротьби з корупцією, створення сприятливих умов для інвестицій.

Особливий акцент зроблено в третьому розділі Програми: «Посилення ролі основних груп населення». У ньому наголошується: для забезпечення просторового розвитку міських агломерацій потрібні самовіддана й активна праця всіх груп населення, незалежно від віку, статі, освіти, фаху, соціального становища, всіх верств суспільства. Їм має бути забезпечений доступ до всіх джерел інформації. Підкреслюється, що надзвичайна роль у забезпеченні цього розвитку має належати науковим, діловим, технічним і промисловим колам.

Соціальна спрямованість економічного розвитку разом із охороною ресурсної бази й довкілля розглядається як обов'язкова умова стратегії просторового розвитку всіх країн. До опрацювання таких стратегій повинні бути залучені якнайширші кола населення. Їхня реалізація має базуватися на нових методах збору інформації, стилі планування й керування, на нових законодавчих актах з питань просторового розвитку, які ґрунтуються на розумних економічних, соціальних і природоохоронних принципах. Необхідність витрат на охорону довкілля мають глибоко усвідомлювати і виробничники, і споживачі. Це стосується передовсім містобудування — найважливішої прогностичної та наукоємної сфери діяльності, спрямованої на організацію комфортного, сприятливого для людини середовища в нових умовах XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фомін І. О. Основи теорії містобудування / І. О. Фомін. — К.: Наукова думка, 1996. — 139 с.
2. Фомін І. О. Теоретические основы градостроительного проектирования / І. О. Фомін, М. М. Кушніренко. — К.: КИСИ, 1988. — 126 с.
3. Фомин И. А. Город в системе населенных мест / И. А. Фомин. — К.: Будівельник, 1986. — 110 с.
4. Hall P. The world cities. — London, 1966.
5. Білоконь Ю. М. Регіональне планування (теорія і практика) / Ю. М. Білоконь; за ред. О. І. Фоміна. — К.: Логос, 2003. — 246 с.
6. Маршан П. Метрополисы и экономическое развитие России // Вопросы экономики / П. Маршан, И. Самсон. — 2004. — № 1. — С. 4–18.
7. Грицай О. В. Центр и периферия в региональном развитии / О. В. Грицай, Г. В. Йоффе, А. И. Трейвиш. — М.: Наука, 1991. — 168 с.
8. Territorial futures. Spatial scenarios for Europe. — Belgium, 2007. — 12 p.
9. The European Council of Town Planners' vision for cities in the 21 century. 2003. — 25p. 21. The territorial agenda of the Ш. — Leipzig. 2007.
10. Аксенов К. Трансформационное посттрансформационное городское пространство. Ленинград — Санкт-Петербург. 1989–2002 / К. Аксенов, И. Брадэ, Е. Бондарчук. — СПб.: Геликон Плюс, 2006. — 284 с.
11. Урбанізація в Україні: соціальний пакет та управлінські аспекти / І. М. Салій. — К.: Наукова думка, 2005. — 301 с.
12. Гусаков В. Утраченные возможности или новая программа деятельности / В. Гусаков // Вітражі сьогодення. — 2009. — № 14. — С. 16–23.
13. Голубець М. А. Вступ до геосоціосистемології / М. А. Голубець. — Львів: Поллі, 2005. — 199 с.

УДК 94(477.74-21:72)

Д. Ю. Глинин

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ГРАДОСТРОИТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ ОДЕССЫ

Одесса — уникальный город, удивительно соразмерный человеку. Он был заложен как опорный пункт в южной оборонительной системе Российской империи и вскоре стал крупнейшим торговым и культурным центром на Черном море.

Сегодня в Государственный реестр национального культурного наследия Украины включено 1370 зданий — памятников архитектуры, которые формируют застройку центральной части города. Из них 50 сооружений — памятники национального значения.

Одной из важных проблем сегодняшнего дня является обеспечение сохранности исторической застройки Одессы. Геологические условия, которые вызывают прогрессирующие просадочные и оползневые явления, а также подтопление